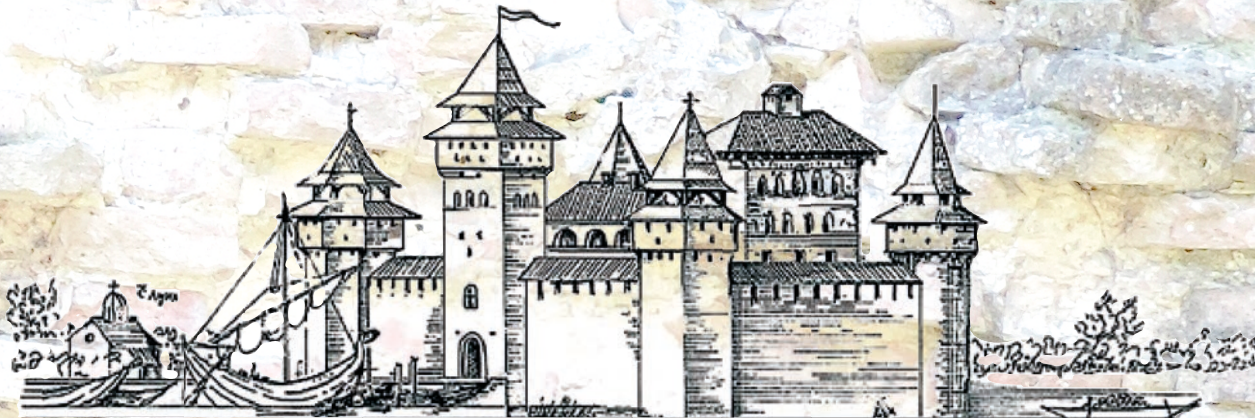

ЗВІЧАЈНИ
МУЗЕЈ РУМА

КУПІНІК

ПОСЛЕДЊА ПРЕСТОНИЦА СРПСКИХ ДЕСПОТА

Рума 2016.

ЗАВИЧАЈНИ МУЗЕЈ РУМА

Купиник
последња престоница српских деспота

Kupinik
the last capital of Serbian despots

РУМА, 2016

Издавач:
Завичајни музеј Рума

За издавача:
Снежана Јанковић, директор

Аутор изложбе:
Ђорђе Бошковић

Аутори каталога:
Ђорђе Бошковић, Перица Одобашић

Техничка припрема и реализација изложбе:
Драгомир Јанковић

Рецензент изложбе:
Мирко Пековић

Преводилац:
Бојана Ланц

Штампа:
**Д.О.О. „Штампа“
Рума**

Тираж:
1.000 примерака

Садржај:

Из рецензије.....	5
Изложба "Купиник - последња престоница српских деспота"	7
Перица Одобашић, Купиник	9
Каталог	27
Прилози	

**Захваљујемо се Војном музеју у Београду
на помоћи у реализацији ове изложбе,
а посебно колегама
др Мирку Пековићу, музејском
саветнику и Вуку Обрадовићу, кустосу.**

Из рецензије

Стари град Купиник, црква св. Луке и манастир Обед (црква *мајке Ангелине*), сва три код села Купиново својом, до данас, очуваном архитектуром чине моћан слој, хронолошки везан за егзистенцију српске деспотовине у Срему. Због тога их треба посматрати као културну целину, а због њихове просторне близине, слободно можемо говорити о комплексу средњовековних грађевина.

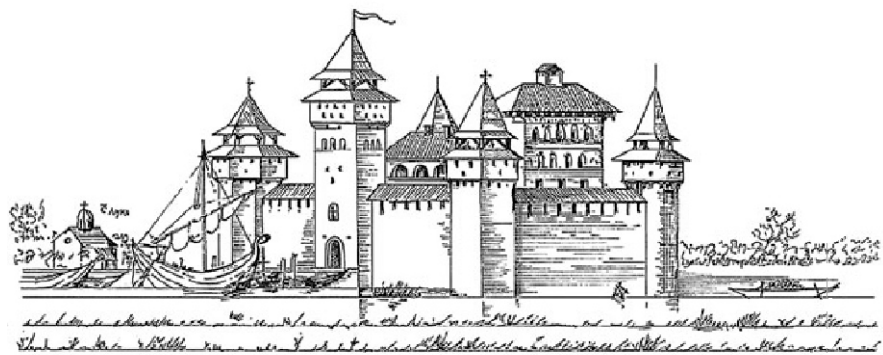
Црква *св. Луке*, задужбина деспота Ђурђа Бранковића, саграђена половином XV века, свакако представља најстарију српску богомољу у крајевима северно од Саве.

Црква *мајке Ангелине* задужбина је последњих изданака деспотске лозе Бранковића. Саграђена је највероватније крајем XV или почетком XVI века и представља једну од најстаријих познатих српских цркава брвнара изграђених у крајевима северно од Саве и Дунава

Стари град Купиник први пут се помиње у две повеље из 1388. године и то као угарско краљевско утврђење. Од почетка XV века резиденција је српских деспота у чијим рукама остаје до коначног разарања од стране Турака 1521. године. Његови остаци налазе се на југозападној периферији данашњег села Купинова, на малом узвишењу у југоисточном краку корита Обедске баре.

Остаци Купиника, с обзиром на локацију, трајно су изложени високом водостају реке Саве која перманентно, нарочито у зимском периоду, разлаже бедем града и односи покретни археолошки материјал. Како до данас нису вршена систематска археолошка истраживања овог значајног средњовековног града, осим неких примерака у приватним колекцијама, нема другог археолошког материјала. Такође, ово значајно српско средњовековно утврђење неоправдано није заузело своје право место у српској историографији.

**др Мирко Пековић, музејски саветник
Војни музеј, Београд**

Историјска изложба
„Купиник - последња престоница српских деспота“

Током 2016. године обележавају се три годишњице везане за српску деспотску породицу Бранковић: 530 година од њиховог доласка у Срем, пет векова од смрти Светог владике Максима и три стотине година од спаљивања моштију Светих Бранковића. Пошто је тврђава Купиник била седиште сремских Бранковића, тим поводом, Звичайни музеј Рума, уз финансијску подршку Министарства културе Републике Србије, припремио је историјску изложбу *„Купиник последња престоница српских деспота“*.

Тврђава Купиник је један од ретких споменика културе ове врсте у Срему из средњовековног периода. Стога је категорисана као непокретно културно добро од великог значаја.

Купиник је саграђен крајем XIII или у првој половини XIV века, на малом острву, у мртваји реке Саве, као војно-гранично утврђење угарског краља. Почетком XV века град се налазио у поседу деспота Стефана Лазаревића, а затим прелази у руке деспотске породице Бранковић. После првог пада Смедерева (1439) у њему је, у периоду 1451-1455. године, често боравио деспот Ђурађ Бранковић. Он је у непосредној близини утврђења подигао дворску цркву посвећену Св. Луки. Након коначног пада Смедерева под турску власт, 1459. године, Купиник је представљао последњу престоницу српских деспота. Био је резиденција чувеног Вука Гргуревића („Змај Огњени Вук“). У њему су боравили и деспоти Ђорђе (Максим) и Јован Бранковић, заједно са њиховом мајком Ангелином. Из тог времена датира и манастир Обед у непосредној близини Купиника.

Утврђење Купиник је саграђено од ломљеног камена, споља обложеног опеком. Четвороугаоне је основе, са истуреним кулама на угловима и петом кулом кроз коју се улазило у град. Данас на месту Купиника стоје његови остаци. Од целог утврђења сачуване су основе три угаоне и улазне куле, као и зидови који их повезују.

После уводног дела о породици Бранковић, чији се представници неизоставно везују за Срем и саму тврђаву Купиник, изложба илуструје Купиник са више аспеката. У ту сврху, сакупљен је већи део тренутно расположивог материјала који се односи на прошлост и садашњост Купиника. У питању су цртежи и планови Купиника, мапе на којима је уцртано ово утврђење, угарске повеље у којима се помиње Купиник, фотографије данашњег изгледа овог споменика културе, оружје и оруђе из периода живота Купиника...

Пошто археолошка ископавања нису спровођена, покушали смо да на основу малобројних писаних извора и археолошких остатака реконструирамо некадашњи изглед тврђаве Купиник у виду пригодне анимације.

Циљ изложбе је да афирмише овај јединствени споменик културе на територији Срема, најпре као сведочанство једног славног периода српске историје, непосредно пред вишевековни пад под турску власт, а затим и као потенцијални туристички потенцијал Срема, заједно са целокупним природним окружењем. Јер, како гласи туристички слоган општине Пећинци, то је „место где природа грли историју“.

Изложба *„Купиник - последња престоница српских деспота“* је резултат рада стручног тима Завичајног музеја Рума, сарадника из Агенције за развој Општине Пећинци и колега из Војног музеја у Београду.

Ђорђе Бошковић

Перица Одобашић

Купиник

Погледом на географску карту Срема и реку Саву која га оивичава с јужне стране, одмах се уочава најтипичнији меандар на читавом току, и изнад њега, попут одраза у огледалу потковичасто корито Обедске баре, које се пружа између Купинова и суседног села Обреж. На узвишеним теренима унутар Обедске баре, на самој обали и у њеном ближем залеђу, констатовано је 30-ак археолошких локалитета. Већина локалитета је вишеслојна, а више њих садржи и слој са средњовековним материјалом. Међу њима су и три изузетно значајна културно-историјска споменика из средњег века, који су мало познати широј јавности. Сва три су у непосредној близини и треба их посматрати као културну целину. То су: средњовековни град Купиник, црква св. Луке и манастир Обед, (у народу познатији као „црква Мајке Ангелине“).

О значају ових старина, можда најбоље говори констатација Земаљске комисије за Војводину у својој одлуци о процени културне штете у Срему: *„Ради се овде о таквим стварима и старинама које потичу из једног чудесног светлог периода српске повести, када су задњи остаји српске државе, на свом сутону, давали максимум свог животног значења на културном и историјском и уметничком пољу“, а Купиново је „као ондашњи смањени центар српске државе која је тонула, привлачио најбоље уметнике оне епохе.“*¹

¹ Милан П. Костић, Злодела и греси, Београд, 1990, 180

Положај

Остаци средњовековног града Купиника налазе се у југоисточном делу Обедске баре, недалеко од села Купинова, на малом острву удаљеном око 250 метара западно од последњих сеоских кућа и цркве св. Луке.

Купиник је имао изванредан стратегијско-одбрамбени положај, јер је саграђен на месту, где је, окружен мочваром, могао бити боље брањен него да је подигнут на самој речној обали, од које је удаљен око 1 км.

Време настанка

Тачно време изградње утврђења није познато, али се претпоставља да су га сазидали Мађари крајем XIII или у XIV веку. Две повеље угарског краља Жигмунда (1386-1437), из 1387. и 1388. године, први су познати писани помени о Купинику. У њима се потврђује повраћај краљевског каструма пре јула 1386. године. Изричито истицање, у обе повеље, да се ради о краљевском утврђењу, наводи на закључак о његовој изградњи пре 1382. године, односно, у време владавине неког угарског краља. Наиме, после смрти краља Лажоша I (1342-1382) угарски престо остао је упражњен. За време династичких борби, побуњена властела, браћа Иваниш и Ладислав Хорвати, запосели су Купиник 1384. или 1385., али пре јула 1386. године Стеван Корођи враћа га под краљевску власт. Док се у повељи из 1387. године помињу само „три наша краљевска града“ („tria castra nostra regalia“) у оној из 1388. директно се помиње краљевска тврђава Купиник, заједно са Битвом и Београдом („... et castra regalia Bytva, Kulpen et Nadurfeyrwar nuncupata ...“), у Вуковарској и Пожешкој жупанији („in comitatibus de Posega et de Walko perperatis“).² На основу тога се може претпоставити да је град Купиник настао раније.

² Georgius Fejér, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, X/1, Budae, 1834, 368, 415; Lajos Thallóczy, Aldasy Antal, A Mágyarország és Szerbia közti összeköttetések okléveltára 1198-1526, Budapest, 1907, 21-22

Овај део јужног Срема имао је велики стратегијски значај јер је ту била веома фреквентна веза са Србијом, те је разлог за настанак утврђења Купиник вероватно била потреба контроле прелаза преко Саве. Тачно време када се та потреба осетила теже је утврдити, али се основано може претпоставити да је у тесној вези са померањем државне, угарско-српске границе на север, на обале Саве. То се најраније могло десити око 1284. године, у доба краља Драгутина (1282-1316), или при крају владавине угарског краља Карла Роберта (1309-1337), када је забележена његова активност на изградњи утврђења због продора Стефана Душана у Срем, северно од Саве. Погранични сукоби се настављају и касније, да би кнез Лазар чврсто држао десну обалу Саве осамдесетих година XIV века. То би било последње могуће време изградње Купиника.³

Основа и изглед утврђења

На основу резултата досадашњих истраживања (археолошка ископавања нису спровођена), као и анализе времена настанка Купиника, може се закључити да је град Купиник, првобитно имао неки једноставнији облик, и да је био предвиђен за ратовање хладним оружјем. Можда је то била обична средишња кула појачана одбрамбеним ровом и дрвеном палисадом, или је то можда био прост бедем са мањим округлим кулама. У том случају, до повећања унутрашњег простора за становање, и уношења одређеног комфора, долази тек почетком XV века, преласком града у руке деспота Стефана Лазаревића и српске властеле.

³ М. Петровић, Тврђава Купиник на Обедској бари, Радни састанак заштите, уређивање и унапређивање Обедске баре, Нови Сад, 1983, 106

Најкасније половином XV века, долази до прераде појединих делова, или целог утврђења, у један савременији фортификациони облик. Наиме, све већа опасност од Турака, појава артиљерије као битне новине у ратовању, и коначни пад Србије у Турске руке, свакако су разлози за боље утврђивање новог деспотског седишта. Данас су видљиви, управо остаци те фортификације.

Његова основа је четворострана, не сасвим правилна јер је северозападни зид био нешто укосо постављен према осталима. Имао је четири истурене угаоне куле у саставу обимних зидова, и пету, на североисточном зиду, кроз коју се улазило. Куле, изграђене као саставни део обимних зидова, у приземљу су потпуно затворене према граду, тако да се у њих могло ући тек кроз отворе у првом спрату. До ових отвора, вероватно се долазило мердевинама, које су у случају опасности лако могле бити уклоњене.⁴

Од три сачуване угаоне куле Купиника, само је јужна у основи кружног облика, док је северна шестоугаоног, а источна осмоугаоног облика. Од западне куле данас нема надземних остатака, али је вероватно била квадратне основе. На североисточној страни, одакле је једино био могућ прилаз граду са копна и која је због тога најчешће била изложена нападима, зид је на средини ојачан једном правоугаоном, вероватно улазном кулом. Ђурђе Бошковић сматра да је спољни зид ове куле потпуно порушен, а његови остаци затрпани земљом.⁵ Вероватно је цела чеона страна била дрвена и покретна, тј спуштала се и премошћавала шанац и на тај начин имала функцију покретног моста преко којег се улазило у тврђаву. Изнад улаза су вероватно биле машикуле, а кула наткривена.

⁴ Ђурђе Бошковић, Средњевековни градови у Војводини, Војводина I, Нови Сад, 1939, 324

⁵ Исто, 312

Купиник је грађен комбиновањем опеке и ломљеног камена. Језгро бедема је од ломљеног камена измешаног са поломљеним опекама (понегде се види и који хоризонтални слој опека који се, ради изравњавања конструкције, провлачи кроз цео зид, спајајући спољашњу и унутрашњу облогу зида). Спољашња и унутрашња површина зида овде је израђена сва само од опеке. Опека је положена само у хоризонталним слојевима, са вертикалним спојницама које се нигде не поклапају. Спојнице су правилно рађене и дебљине су један до два центиметра. Употребљена опека је различите величине, али првокласног квалитета и одлично печена.⁶

Ради ојачања, у зидовима су хоризонтално постављене дрвене греде као затеге. У кулама, дрвене греде су носиле једине спратове тако да се данас у унутрашњости кула виде рупе које су остале после пропадања греда.⁷

Унутар града биле су подигнуте грађевине са просторијама за становање, али о њима се веома мало зна.

Град је са свих страна био опасан одбрамбеним ровом, тзв. шанцем, највеће ширине (око 15-17 метара) на североисточној, дакле улазној страни, док је на осталим странама нешто ужи. У односу на ниво терена пред градом, ров је дубок до три метра, и колико је за сада познато, ескарпа и контраескарпа нису били обзидане. Преостали део острвца око града, такође је различите ширине (од 15 до 40 метара), опет најшири спрам улазне куле, где је формирао већи плато са правилно обликованом обалом и земљаним узвишењима на угловима. Са сигурношћу се може рећи да је обалом била изграђена спољна линија одбране, која је поред своје висине била ојачана грудобраном и дрвеном палисадом, као и дрвеним кулама на угловима. Вероватно је на овом платоу било „подграђе“.

⁶ Исто, 320

⁷ М. Петровић, нав. дело 108

Вероватно је на овом платоу било „подграђе“. Уочљиво је и место пролаза кроз овај део утврђења наспрам улаза у град, до кога се долазило из правца цркве св. Луке дрвеним мостом преко рукавца Обедске баре, данас званом Вок. Посматрајући конфигурацију терена стиче се утисак да је тај рукавац вештачка творевина, или је то бар већим делом.⁸

Име Купиника у историјским изворима

Поред поменутих повеља краља Жигмунда из 1387. и 1388. године, име Купиника наведено је у следећим историјским документима:

Половином XV века Купиник се налазио у поседу српских деспота и породице Хуњади. У том својству се помиње 1451. године као „castrum Kewlpen“.⁹

Исте године среће се у споразуму деспота Ђурађа и Јаноша Хуњадија („... Kwlpm, Zawazentdemeter, Zalankemen et Zemplen in Sirmiensi ...“).¹⁰

Описујући једну турску провалу у Срем, 60-тих година XV века, Бонфини наводи да је Али-бег спалио „добро настањена трговишта“ Митровицу и Купиник („Cheulpen“).¹¹

Године 1476. помиње се у имену власника града Вука Гргуревића, као „Kewlpen“.¹²

Под именом „Kelpen“ јавља се 1497. године, када предикат „купиновски“ користе српски деспоти Ђорђе и Јован, док се следеће 1498. године помиње као филијала главне београдске тридесетнице

⁸ Исто, 110

⁹ Dezsö Csánki, *A Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában II*, Budapest, 1894, 232

¹⁰ Мађарски државни архив (у даљем тексту МДА), Q 234, DL 37614; Fejér, XI, 153

¹¹ Antonii de Bonfinii, *Rerum ungaricarum decades quatuor cum dimidia*, Francofurti, 1581, 531

¹² МДА, Q 245, DL 74528; Csánki, II, 248

¹³ МДА, Q 311, DL 20598; Csánki, II, 248

(„Nandoralba est capitalis Tricesima. Kelpen, Sabacz, Archi, Barich, Szent Demeter, Racha, Pothos, Araiocz, Ujvar sunt filiales ad eandem“).¹⁴

У Купинику је српски деспот Јован Бериславић потписао један документ 1505. године („Ex castro nostro Kewlpen“).¹⁵ У XVI веку се још помиње као „castro nostro Kelpen“ 1509. године¹⁶ и „Kewlpen“ 1522. године, у документу који је потписао српски деспот Стефан Бериславић.¹⁷

Набрајајући градове уништене турском провалом у Срем, 1521. године, Сануда га назива „Charionachi“ и „Cupina“¹⁸, а помиње га и Ђорђе Сремац међу тврђавама које су 1526. године пале под турску власт.¹⁹ Карта Угарске из 1528. га приказује као „Kelpena“, док је на каснијим мапама уцртан као утврђење на Сави под именом „Kelpen“.²⁰

Црква Светог Луке у Купинову

На југозападној периферији данашњег села Купинова налази се црква светог Луке, без сумње најстарија сачувана православна црквена грађевина у крајевима северно од Саве и Дунава. Историјски

¹⁴ Stephano de Werböcz, Corpus juris hungarici, Budae 1822, 286; Georgius Gyurikovics, Responsa ad vastum illud: Croatiae ac Slavoniae cum regno Hungariae, Zagrabiae, 1847, 141

¹⁵ МДА, Q 305, DL 25442; Lajos Thallóczy, Antal Aldasy, нав. дело, 323

¹⁶ МДА, Q 305, DL 25509

¹⁷ Lajos Thallóczy, Antal Aldasy, нав. дело, 357

¹⁸ Marina Sanuda, Odnosaji skupnovlade mletačke prema juž. slavenom (Rapporti della republica Veneta coi Sclavi meridionali, 1501-1517), Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. VIII, 24, Zagreb, 1865, 136, 137

¹⁹ Ђурађ Сремац, Посланица о пропасти угарског краљевства, Београд, 1987, 69

²⁰ Lazarus, Tabula Hungariae, 1528.

извори говоре да је током друге половине XV века у поседу српских деспота из породице Бранковић, био утврђени град Купиник са црквом у непосредној близини. Цркву је са градом везивао мост, тачније дрвена ћуприја која је прелазила преко рукавца Обедске баре.²¹

Према Радославу Грујићу ову скромну црквену грађевину подигао деспот Ђурађ Бранковић између 1453. и 1456. године. Наиме, године 1453. деспот Ђурађ Бранковић је у Епиру откупио мошти светитеља евангелисте Луке, пренео их у Србију и изложио у својој катедралној цркви свете Богородице, у престоном граду Смедереву. Од тада је свети Лука заштитник Ђурђев, његове породице, престонице и државе.²² Претпоставља се да је после доношења моштију светитеља у Смедерево, вероватно пред непосредном опасношћу од Турака, деспот Ђурађ пренео мошти св. Луке у Срем и положио их у цркву сазидану тим поводом.²³

Лако је могуће да је деспот своје спасење после овог напада приписао заштитнику св. Луки и већ идуће године (1456), последње године своје владавине и живота, из захвалности према светитељу, почео градити цркву у његово име, на месту борбе пред самим градом. За случај да је ова претпоставка тачна, црква св. Луке код Купиника, могла је бити довршена 1457. године за време владавине Ђурђевог сина, савладара и наследника деспота Лазара Бранковића.²⁴

Црква св. Луке код Купиника је први пут забележена 15. фебруара 1486. године, када је деспотица Ангелина са синовима Ђорђем и Јованом стигла у Купиник и у цркву пред градом положила мошти свог супруга слепог деспота Стефана Бранковића.²⁵ Почетком 1496. године, игуман манастира Ждрела,

²¹ Војислав Матић, Црква светог Луке у Купинову, Нови Сад, 1981, 41

²² Радослав Грујић, Духовни живот, Војводина I, Нови Сад, 1939, 354

²³ Матић, нав. дело, 41

²⁴ Грујић, нав. дело, 354

²⁵ Матић, нав. дело, 41

кришом је, без знања деспотице Ангелине и деспота Јована, у цркви св. Луке, постригао за монаха деспота Ђорђа, који се у монаштву прозва Максим. Године 1502. у њој сахрањен рано преминули деспот Јован Бранковић, а три године касније (1505) ту је проглашен за светитеља.

Године 1521. са разарањем Купиника вероватно да је страдала и опустела и црква светог Луке, тако да се до краја XVI и током XVII века више не помиње. Поново је забележена тек у првој половини XVIII века, када је скромну црквену грађевину обновио између 1726. и 1730. године капетан кир Михајло Васић, заједно са житељима села Купинова.

Манастир Обед

За последње српске деспоте из породице Бранковића везује се постанак неколико фрушкогорских манастира, међу којима је и комплекс манастира Обед. Налазио се на малом узвишењу у купинским гредама, простору унутар Обедске баре, на око 500 метара западно од данашњег села Купинова, а око 1.750 метара северно од цркве светог Луке.

О ктитору манастира Обед, као и о прецизном времену настанка манастира, преплићу се легенде, историјске чињенице и закључци изведени на основу, не баш увек прецизних Житија светих сремских деспота. Тако је у народу овог краја укорењено веровање да је цркву манастира Обед, у знак благодарности што је срећно допутовала, саградила деспотица Ангелина Бранковић 1486. године, од дрвене конструкције

²⁶ Константин Јиречек, Историја Срба I, Београд, 1952, 413

²⁷ Матић, нав. дело, 42

²⁸ Исто

²⁹ Д. Поповић, Резултати археолошких истраживања, могућности заштите и ревитализације локалитета на подручју Обедске баре, Радни састанак Заштита, уређивање и унапређивање Обедске баре, Нови Сад, 1983, 102

и грађе брода којим је, са синовима и моштима свог супруга деспота Стефана, допловила до Купиника.³⁰ Међутим, за ово нема потврде у историјским подацима.

Овој легенди се супроставља један податак из половине XVIII века. Наиме, у једној белешци из 1764. године из манастира Фенек, коме је у то време мали манастир Обед био филијала, каже се да је малу цркву св. Благовештења на Обеди дао саградити „од растових брвана“, 1501. године јеромонах Максим, бивши српски деспот Ђорђе Бранковић, пет година пошто га је у цркви св. Луке за монаха постригао игуман кучаинског благовештенског манастира Ждрела. Сем истоветности храмовног празника (Благовести) цркве на Обеди, са храмовним празником кучаинске цркве и празником цркве Благовештења доцније изграђеног манастира Крушедол, главне задужбине владике Максима, вероватност фенечке белешке појачава и Житије Максимово.³¹

Из истог времена као и фенечки запис, остала је и белешка, да су манастир Обед основали српски деспоти 1507. године.³² Како је у то време деспотовином владао Иваниш Бериславић, а замонашени Максим и Ангелина нити су носили титулу деспота, нити су били у Срему те године, ова претпоставка је готово сасвим невероватна.

Црква Благовештења манастира Обед, свакако је једна од најстаријих познатих српских цркава брвнара изграђених у крајевима северно од Саве и Дунава, без обзира која од претпоставки била тачна.

³⁰ С. Стајић, Туристичко-географски положај Обедске баре и могућности њеног туристичког развоја, Београд, 1974, 28

³¹ Грујић, нав. дело, 360

³² Војислав Матић, Манастир Обед, Нови Сад, 1976, 63

Кратак историјат Српске деспотовине у Срему

Ради што бољег разумевања времена и околности настанка, живота и пропасти Купиника неопходно је укратко приказати развој историјских догађаја везаних за поменуте личности чија је судбина тако чврсто везана за овај град.

Када је млади српски деспот Стефан Лазаревић раскинуо свој вазални однос према турском султану, после битке код Ангоре 1402. године, и у спољној политици се почео ослањати на Мађаре, краљ Жигмунд му је подарио мађарско племићко достојанство и дао на доживотну управу град Београд, Мачву са Сремом и градовима: Сланкаменом, Земуном, Купиником и Митровицом. То се могло догодити већ 1404. године. Од тада је судбина Купиника нераскидиво везана за постојање и трагичан крај српске деспотовине у Срему.

У пролеће 1425. године деспот Стефан, „болестан од ногу“, на државном сабору у Сребреници, пред најистакнутијим духовним и световним личностима, одредио је свог нећака Ђурђа Бранковића за наследника престола. Овај чин је објављен годину дана пре потписивања уговора са угарским краљем Жигмундом, у Тати 1426. године. Између осталог, према том уговору Стефанов сестрић Ђурађ Бранковић примљен је у ред барона Угарске краљевине и признаје се за наследника деспота Стефана. Деспот Стефан је умро јула 1427. године и после неколико месеци власт је преузео Ђурађ Бранковић.

Деспот Ђурађ је настојао да женидбеним везама утврди свој положај између Угарске и Турске. Млађу кћерку Катарину удао за грофа Урлиха II Цељског, рођеног брата краљице Варваре, друге жене краља Жигмунда. Друга, старија кћи деспота Ђурђа Мара удата је за султана Мурата II (1421-1451). Такође, најмлађи од његових синова, деспот Лазар оженио се Јеленом, кћерком деспота Томе, четвртог сина византијског цара Манојла II Палеолога (1391-1425).

У сталним угарско-турским сукобима деспот Ђурађ је више био на страни Мађара. После смрти краља Жигмунда султан Мурат II је напао Угарску и Србију. После тромесечне опсаде и бомбардовања Смедерево се предало 1439. године и Деспотовина је пала под турску власт. Упркос молбама султаније Маре, заробљене деспотове синове, Гргура и Стефана, султан је дао ослепити усијаним гвожђем.

Деспотовина је поново успостављена 1444. године.

Деспот Ђурађ Бранковић преминуо 1456. године, а наследио га је најмлађи син и савладар деспот Лазар. Лазареву кратку владавину није обележило ништа значајно, осим даљег пропадања српске државе. Када је преминуо, 1458. године, за собом оставио само три кћери: Јелену, Милицу и Јерину.

Деспотовином је управљало намесништво: Лазарева удовица Јелена Палеологова, слепи Стефан и Лазарев „Велики војвода“ Михајло Анђеловић. Јелена и Стефан су желели да се чвршће наслоне на Угарску, а Михајло је био пријатељ Порте. Уследио је покушај спајања Србије са Босном женидбом босанског кнеза Стефана, сина краља Томаша, са најстаријом ћерком покојног деспота Лазара, Јеленом, 1459. године. Међутим, исте године Смедерево је, без борбе, поново пало у турске руке.

Гргур се убрзо замонашио у Хиландару, где је као монах Герман умро 1459. године, а Стефан се 1460. оженио Ангелином, кћерком Албанског великаша Аријанита Комнина и Скендербеговом свастиком. Године 1461. године у Албанији родио им се први син Ђорђе. Почетком 1461. Стефан је са Скендербеговом препоруком отишао у Италију, неко време боравио у Венецији и најзад се скрасио у граду Београду у Фурланији, који је око 1465. године, заједно са сестром Катарином купио од горичког грофа Леонарда. У Београду се родио Јован, други син Стефана и Ангелине, а затим и кћи Марија (Мара). У Београду је Стефан провео више од десет година живећи веома тешко и примајући помоћ од Млетачке Републике, Дубровника и папе. Стефан Бранковић је умро 1476. године, сахрањен је у својој придворној цркви у фурланском Београду, а осам година после смрти проглашен је за свеца.

Вук Гргуревић је после пада Смедерева најпре живео на турској територији, да би у Угарску прешао у другој половини 1464. године. Веома слабо је познат први период Вуковог живота и деловања под краљем Матијом Корвином (1458-1490). Од њега је добио неке поседе који су му служили за издржавање и за прикупљање и опремање ратника с којима је служио краљу. У саставу његовихседа били су: Купиник, Ириг, Беркасово, која су и раније припадала српским деспотима или српској властели. У септембру 1471. године краљ Матија је именовао Вука Гргуревића за српског деспота и том приликом му даровао велика имања: Сланкамен, преко пута од ушћа Тисе, Беркасово у Срему, у Хрватској град Бијелу Стијену, затим Титушевину код Сиска са стотину села на обе обале Саве, град Комоговину с многобројним добрима у загребачкој жупанији, Костајницу на Уни, итд. Деспот Вук се нарочито истицао у ратовима против Турака 1476. и 1479. године, те је, због његовог јунаштва, у народној песми овековечен као „Змај Огњени деспот Вук“. У два наврата, пред крај 1480. и у јесен 1481. године, продро је деспот Вук, с грофом Павлом Кињижијем и војводом Јакшићем, до Крушевца и освојио град. У повратку је повео мноштво Срба, који се насељавају у јужној Угарској. Тиме је српско становништво у Срему, проређено турским пустошењима, оваквим и сличним сеобама нагло ојачало. Аустријски хроничар Јакоб Унрест у последњој деценији XV века забележио да се између Угарске и Србије, од Саве до Дунава, простире земља Срба или „Хусара“, а на најстаријим картографским приказима Угарске с почетка XVI века, Срем је означен као Расциа или Разен. Вук Гргуревић је умро у Срему, 1485. године, не оставивши за собом потомство.

Краљ Матија нашао је убрзо наследника за српско деспотско достојанство. Ступио је у везу с последњим изданцима лозе деспота Ђурђа, синовима слепог Стефана Бранковића, који су после очеве смрти још неко време остали с мајком Ангелином у фурланском Београду. Одатле су сви заједно отишли у замак Вајтерсфелд у Штајерској, који су добили од цара Фридриха III, непријатеља Угарског краља Матије Корвина. На царево посредовање, 1485. године, склопљен је брак између Ангелинине кћерке Марије и Бонифација IV, маркграфа од Монферата, потомка византијских Палеолога.

Позивајући Ђорђа Бранковића у своју земљу да преузме достојанство српског деспота, краљ Матија је морао прећи преко чињенице да је овај био штићеник Хабсбурга, а Стефанова удовица и синови су морали предати забораву краљево поступање према слепом Стефану, после његовог напуштања Смедерева 1459. године.

На пут у Угарску кренули су тек крајем 1485. године. У Будиму је Ђорђе, старији Ангелинин син, био именован за српског деспота. Са титулом деспота краљ Матија је Ђорђу Бранковићу препустио и део поседа које је имао Вук Гргуровић. Нови српски деспот, с мајком и братом, стигао је у Купиник, своју престоницу, фебруара 1486. године и положио ковчег са земним остацима свог оца у цркву светог апостола Луке.

Деспот Ђорђе се оженио са Изабелом, из арагонске напуљске династије и рођаком краљице Беатриче. Овај брак, међутим, није успео и одржао се само кратко време, можда због разлике у вери, како се прича у Ђорђевој Житију. Деспот Ђорђе није налазио среће у световном животу, те се почетком 1496. године, кришом, без знања деспотице Ангелине и деспота Јована, постригао у цркви светог Луке код Купиника и прозвао Максим. Остатак живота провео је као духовник, не повлачећи се потпуно из света и повремено узимајући учешћа и у политичким пословима.

После овог, за то време необичног поступка деспота Ђорђа, српски деспот је постао његов брат Јован. Као храбар и енергичан човек имао је велике планове. Његова намера је била да поново освоји Србију, државу свога деде деспота Ђурађа. У ратовима са Турцима 1501. и 1502. године, деспот Јован је био један од главних заповедника на јужној граници. Ратовао је око Смедерева, а затим у Босни око Зворника, одакле се вратио са великим пленом и много заробљеника. Изнурен много у овим ратовима, деспот Јован је умро децембра 1502. године. Сахрањен је у цркви светог Луке код Купиника. У браку са Јеленом, кћерком српског великаша Стефана Јакшића, деспот Јован није имао мушких наследника, већ само две кћери: Мару и Јелену.

Угарски краљ Владислав II (1490-1516), одмах је послао свог човека да заузме деспотове градове, а међу њима и Купиник. Потом је деспотско достојанство поново понудио Максиму. Пошто је Максим то одбио, краљ му је, 1503. године, одузео сва породична добра и после неког времена краљ је титулу српског деспота и поседе доделио Иванишу Бериславићу од Грабарја. Нови деспот је потицао из старе и угледне хрватске великашке породице, имао је поседе у близини турске границе и у суседствуседа Бранковића и играо је значајну улогу у одбрани границе. Ова промена је морала одјекнути међу Србима у Угарској, јер се први пут десило да се титула деспота Србије одвојила од српске владарске породице. Иваниш и каснији деспоти нису могли са титулом добити она харизматска преимућства која је последњим Бранковићима давао њихов родослов.

Последњи Бранковићи, јеромонах Максим и његова мајка Ангелина погођени овом променом безседа и обоје у монашким ризама, са моштима Стефана и Јована напустили су Угарску и отишли у Влашку. Ангелина се вратила у Срем 1509. године настојећи да подигне манастир на земљишту које је купила. Са собом је донела и Стефанове и Јованове мошти и поново их положила у цркву светог Луке. По свој прилици и Максим се поново настанио у свом манастиру Благовештења на Обеди код Купиника, где је већ била његова мати. Они су између 1513. и 1516. године подигли два манастира на Фрушкој Гори код места Крушедол. Максим је тада био митрополит београдско-сремски.

Владика Максим је умро у свом манастиру у Крушедолу јануара 1516. године, где је и сахрањен уз оца и брата, а убрзо је добио светитељски култ. Мајка Ангелина је надживела оба сина. Живела је у женском манастиру Сретење, својој задужбини код Крушедола. Умрла је јула 1516. године. Неколико година после смрти њено тело је пренето у цркву Благовештења. Тивоти светих деспота сремских Стефана, Ђорђа (Максима) и Јована и њихове мајке Ангелине чувани су у Крушедолу до 1716. године, када су их Турци, бежећи после битке код Петроварадина, разорили и спалили. Од светитеља су остали само поједини делови руку и ногу.

Иваниш Бериславић и краљ Владислав II настојали су да што јаче нагласе континуитет у односу на претходне деспоте. Иваниш се 1504. године, оженио Јеленом, удовицом деспота Јована. Сам се називао „милостију Божијеју деспот српски“ и заузимао се за православну цркву иако је био католик. Деспот Иваниш је уживао Купиник до смрти 1514. године. За собом је оставио сина Стефана, који тада није имао ни десет година. Деспотица Јелена, по други пут удовица, бринула се о поседима све до 1520. године када је краљ Владислав II пренео деспотску титулу на Стефана.

Убрзо, у току борби за Београд, Турци 12. јула 1521. године заузимају Купиник. Султан Сулејман II (1520-1566), 29. јула, у пролазу био је у Купинику. Очекивао је да ће му се деспотица са сином предати, али она је у последњем тренутку побегла дубље у Угарску.

Срем је тада опустошен и разорен као мало када у својој историји. Освојени су и попаљени сви утврђени градови и знатнија насеља. Нису били поштеђени ни поседи деспота Стефана и деспотице Јелене. Турци су Купиник разорили 9. септембра 1521. године, по освајању Београда, а затим се повукли преко Саве.

Купиник је проживео изузетно буран пут од пограничне тврђаве, преко угарског „краљевског“ града, до резиденције српских деспота и коначно, последње престонице српске средњовековне државе. Освојен је и разорен 1521. године на походу султана Сулејмана на Београд. Убрзо је граница померена на север, па је Купиник изгубио на значају, није обнављан и до данас је препуштен зубу времена.

Summary

Kupinik

In the Lower Srem, in the southeast part of the Obedska pond, near the village of Kupinovo, lies the remains of the medieval city of Kupinik. This cultural historical monument is very significant for the national history, and it is known as the last capital of medieval Serbia.

The exact period of construction of the fort is unknown, but it is assumed that it was built by the Hungarians at the end of XIII or in XIV century. Two charters of the Hungarian king Sigismund dating from 1387 and 1388 are the first known written mentions of Kupinik.

At the beginning of XV century it passed into hands of Despot Stefan Lazarevic and the Serbian nobility, and up until the final fall it was unbreakably connected with the existence and tragic end of the Serbian Despotate and Brankovic family.

Based on previous research, it can be concluded that Kupinik used to have a simpler form. Perhaps it was an ordinary central tower reinforced with defensive trench and wooden palisade, or it was a simple defensive wall with smaller round towers. In the middle of XV century at the latest, certain parts or the entire fortification were adapted in a more modern form of fortification whose remains are visible even today.

Its base is four-sided and not entirely regular, because the northwest wall was placed somewhat sideways towards the others. It had four forward angular towers in the structure of massive walls and a fifth tower, on the northeast wall, which was used for entrance.

Out of the three preserved angular towers of Kupinik, only the southern one has a round base; the northern tower's base is hexagonal, while the eastern tower's base is octagonal. Nowadays there are no overground remains of the western tower, but it most likely had a square base.

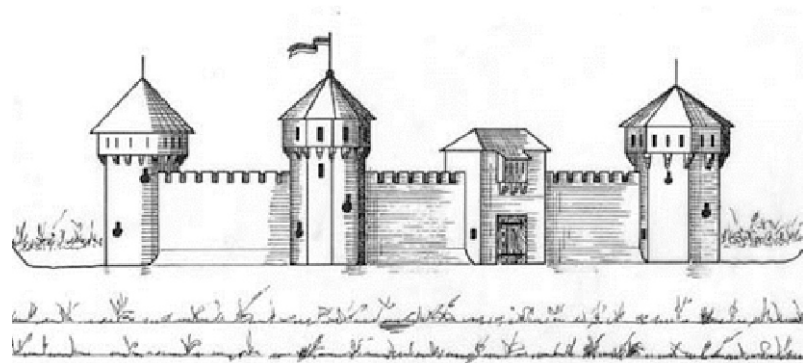
This diversity on a relatively small fort is not usual in our country nor in wider region.

Various forms of angular towers, in addition to practical reasons (novelties in warfare), have a symbolic and emotional note, because some of them are identical to certain towers of Belgrade and Smederevo fortresses, i.e. former Serbian capitals.

Kupinik had an outstanding strategic-defensive position. The town was surrounded on all sides by a defensive trench, whose width was 15-17 meters and depth up to 3 meters. The remaining part of the island around the town is also of different width (from 15 to 40 meters), and it is the widest opposite the entrance tower, where it formed a large plateau with regularly shaped waterside and earthen elevations at the angles. It is certain to say that an external line of defence was constructed along the waterside and, in addition to its height, it was reinforced by a battlement and a wooden palisade, as well as by wooden towers at the angles. A “suburbium” was probably built on this plateau.

Kupinik went through an exceptionally tumultuous period from serving as a border fortress, then a Hungarian “royal” town, a residence of Serbian despots and finally, as the capital of Serbian medieval state. It was conquered and destroyed in 1521 in Sultan Suleiman's march on Belgrade. Soon the border was moved to the north, so Kupinik lost its importance and thus was not restored. It has been abandoned until today and the time has taken its toll.

ΚΑΤΑΛΟΓ

Каталошке јединице

Деспотска породица Бранковић, пано 1 - 8

Купиник

Купиник на цртежима, мапама и плановима

Могући изглед Купиника

Мапе

Карта Угарске, 1567, Матијас Зинт (*Nova totius Ungaria descriptio...*, 1567, Matthias Zündt)

Славонија, Хрватска, Босна и Далмација, 1590, Меркатор (*Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiae parte*, 1590, Mercator)

Карта Угарске, 1528, Лазарус (*Tabula Hungarie*, 1528, Lazarus)

Краљевина Србија, 1689, Ђакомо Кантели де Вињола (*Il regno della Servia...*, 1689, Giacomo Cantelli da Vignola)

Срем, око 1738, Ф. фон Билер (F. v. Bueller)

Подручје Београда, око 1790, непознати аутор

Повеље:

Ђурађ Бранковић, власник „Купиника, Митровице, Сланкамена и Земуна у Срему“, 1451, копија документа (Мађарски државни архив, DL 37614)

Вук Бранковић, „Вук деспот из Купиника“, 1476, копија документа (Мађарски државни архив, DL 74528)

Јован и Ђорђе „Купинички“, 1497, копија документа (Мађарски државни архив, DL 20598)

Јован Бериславић, „Из Купиника“, 1505, копија документа (Мађарски државни архив, DL 25442)

Јован Бериславић, „Из наше тврђаве Купиник“, 1509, копија документа (Мађарски државни архив, DL 25509)

Купиник - данашњи изглед

Фотографије, панои 1 - 5 (аутори: Драгомир Јанковић, Перица Одобашић)

Купиник - анимација

Оружје и оруђе

***Панцирна кошуља са рукавима* (од гвоздених карика), XV-XVI век, 96 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 16972**

Будован, дужина главе са тулцем, 95 mm, ширина главе, 70 mm, XV-XVI век, Војни музеј, Београд, инв. бр. 12800

Мач са дугим, правим, двосеклим сечивом, XV век, дужина: 109,5 cm, сечиво: 84,5 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 862

Мач типа Вуковац са дугим двосеклим сечивом и са таушираним знаком вука у скоку на једној страни сечива, XV век, дужина: 91 cm, сечиво: 72,5 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 16075

Нож дугог, равног и при врху нагоре повијеног сечива, XIII-XIV век, дужина 25,5 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 30449

Копље са издуженим ребром по средини бодила, XV-XVI век, Војни музеј, Београд, инв. бр. 23699

Копље, листолико, са оштећеним врхом, XV-XVI век, дужина: 32,7 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 32509

Будак, XIV-XV век, дужина: 14,7 cm, Војни музеј, Београд, инв. бр. 17043

Топовске камене кугле, XIV-XV век, Војни музеј, Београд, инв. бр. 24107

Пушка „Кукача“, бедемска пушка кукача, XV век, калибар 24 mm, дужина цеви 740 mm, укупна дужина 1.150 mm, место налаза Купиново, Војни музеј, Београд, инв. бр. 5905

Шлем са визиром (тип *Максимилијан*), XVI век, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 1033

Хелебарда (тип *Партизан*), XVI век, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 1034

Макета оклопа средњовековног ратника, Завичајни музеј Рума

Бојни чекић, приватно власништво

Топуз, 8,2 x 5,8 cm, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 524

Копље, 31, x 3 cm, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 525

Нож, 24,5 x 5 cm, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 52

Секира, 38 x 4 cm, Завичајни музеј Рума, Т1

Мотика, 17 x 8 cm, Завичајни музеј Рума, Т2

Крамп, 33 x 8 cm, Завичајни музеј Рума, Т3

Секира, 8,2 x 2 cm, Завичајни музеј Рума, Т4

Секира, 14,5 x 3,6 cm, Завичајни музеј Рума, Т5

Секира, 26 x 4 cm, Завичајни музеј Рума, Т6

Секира, 23,3 x 3,5 cm, Завичајни музеј Рума, Т7

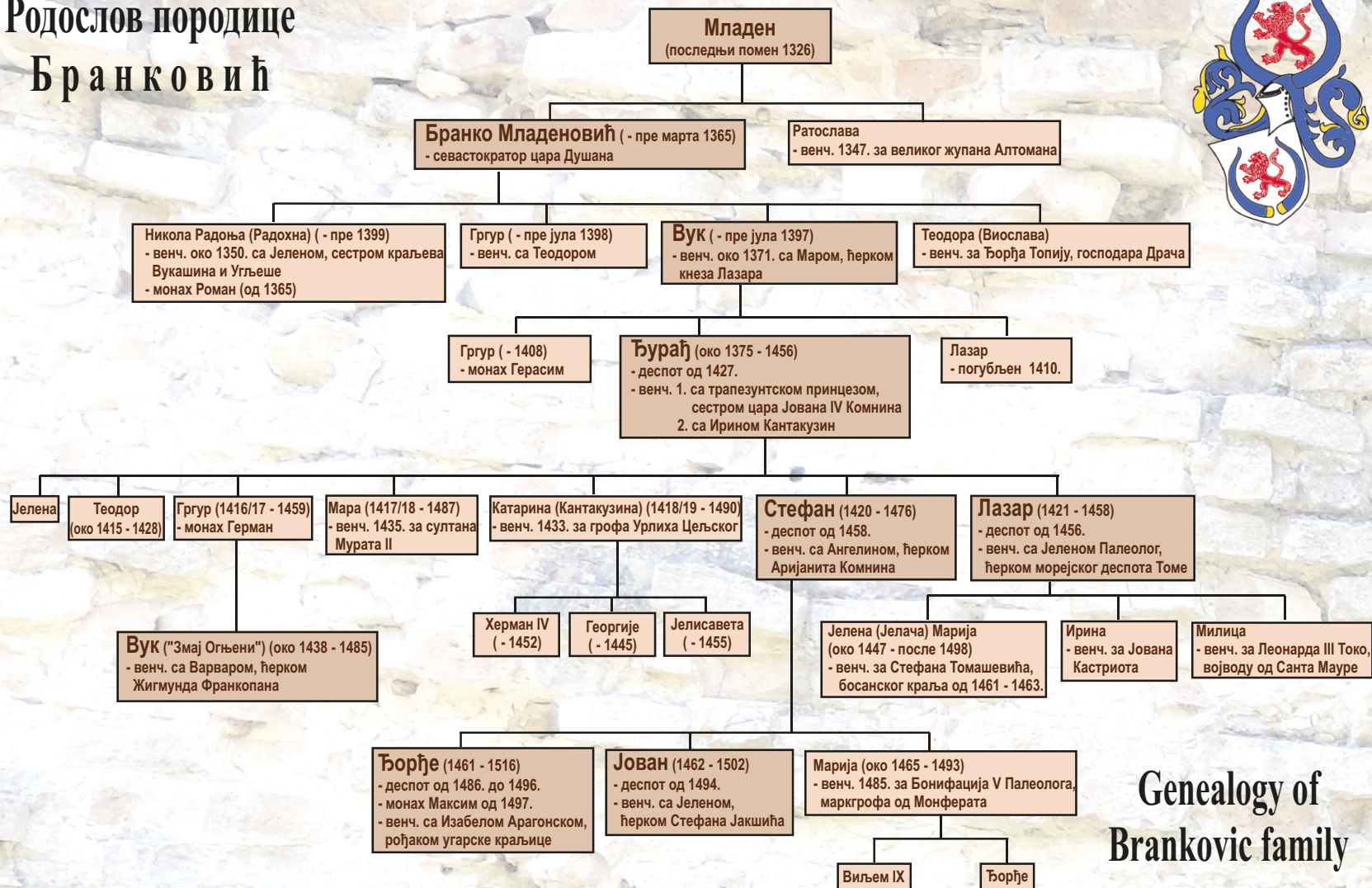
Стрелице, Средњовековна збирка, Завичајни музеј Рума

Прстење, Средњовековна збирка, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 534 - 537

Тестија, приватно власништво

ПРИЛОЗИ

Родослов породице Бранковић

Genealogy of
Brankovic family

Гргур, Бурађ, Јерина и Мара, Есфигменска повеља, 1429.
Grgur, Jerina, Djurad and Mara, the Esphigmen Charter, 1429

Свети Стефан, Свети Јован и Преподобна мајка Ангелина, фреска у Крушелолу, 1750.
St. Stefan, St. Jovan and the Holy mother Angelina, fresco in Krusedol, 1750

Вук Гргуревић ("Змај Огњени Вук")
Vuk Grgurevic ("Vuk the Fairy Dragon")

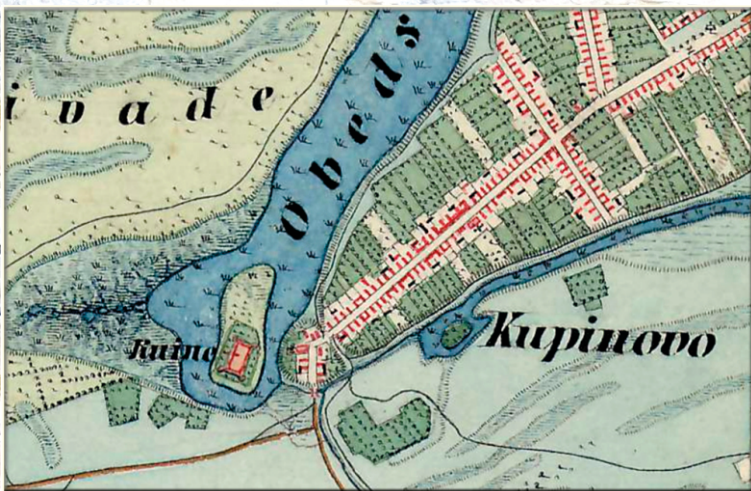
Отисак печата са писма Вука Гргуревића, 1475.
Stamp print from the Vuk Grgurevic's letter, 1475

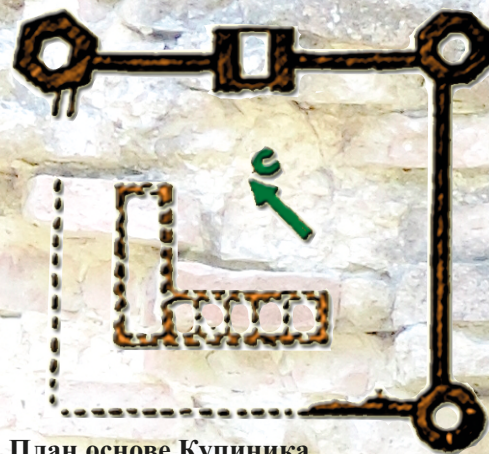
План основе Купиника
The foundation plan of Kupinik

Купиник на мапи, крај XVIII века
Kupinik on the map, the end of the XVIII century

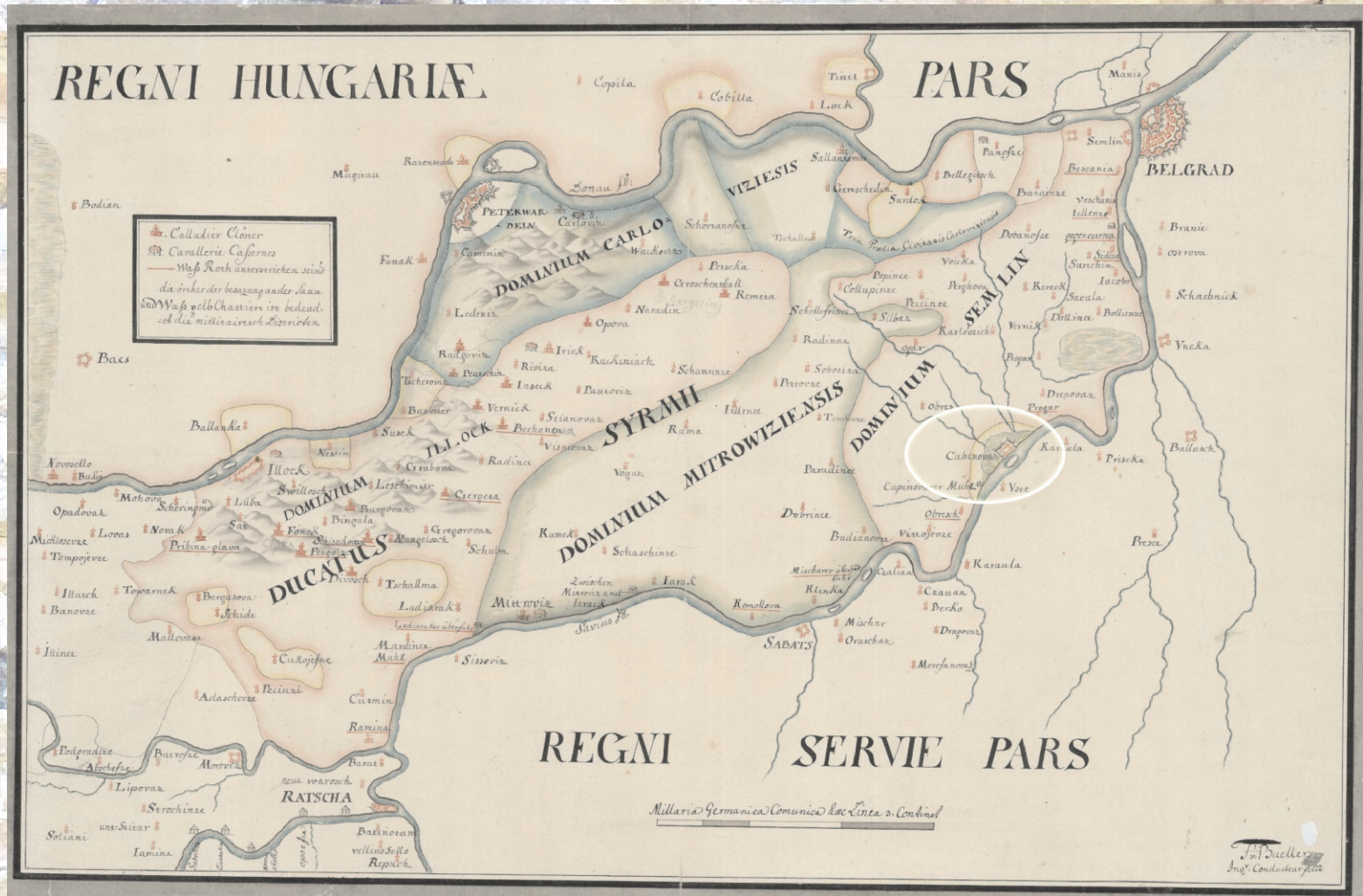
Купиник на мапи, почетак XIX века
Kupinik on the map, the first half of the XIX century

План основе Купиника
The foundation plan of Kupinik

Карта Угарске, 1567, Матијас Зинт / The map of Hungary (Nova totius Ungariae descriptio...), 1567, Matthias Zündt

✪ Castellus Clonus
 ✪ Cavallerie Casernes
 — Waß Rost unzerstörichen sein
 die örther der bezugung ander länder
 sind Waß gelb Charactere in bedeutend
 die militairisch Bistriten.

Срем око 1738, Ф. фон Булер / Srem around 1738, F. von Bueller

Североисточни бедем са улазном капијом и шестоугаоном (десно) и осмоугаоном (лево) кулом
Northeast wall with a entry gate and a hexagonal (right) and octagonal (left) tower

Поглед кроз шестоугаону кулу
Look through the hexagonal tower

Унутрашњост шестоугаоне куле
Inside of the hexagonal tower

Унутрашњост осмоугаоне куле
Inside of the octagonal tower

**Шестоугаона кула и део североисточног бедема (поглед са северозапада)
Hexagonal tower and the part of northeast wall - outside view (northwest view)**

Купиник под водом
Kupinik during flood

Шлем са визиром,
тип "Максимилијан",
Завичајни музеј Рума,
инв. бр. 1033
Helmet with a visor,
"Maksimilijan" type, XVI century,
Ruma County Museum,
inv. No. 1033

Макета оклопа средњовековног ратника
Armour of a medieval warrior - model

Хелебарда, тип "Партизан", Завичајни музеј
Рума, инв. бр. 1034
Halberd, "Partisan" type, Ruma County Museum,
XVI century , inv. No. 1034

A chainmail tunic, also known as a hauberk, is displayed against a stone wall. The tunic is made of interlocking metal rings and has a simple, short-sleeved design. A wooden staff or pole is placed diagonally across the tunic, likely to show its scale. The stone wall in the background is made of irregular, light-colored stones.

**Панцирна кошуља,
Војни музеј, Београд,
инв. бр. 16972
Coat of mail,
The Military Museum,
Belgrade, inv. No. 16972**

**Пушка "Кукача", Војни музеј, Београд, инв. бр. 5905
Gun "Kukača", The Military Museum, Belgrade, inv. No. 5905**

**Топуз, Завичајни музеј Рума,
инв. бр. 524
Mace, Ruma County Museum,
inv. No. 524**

**Буздован, Војни музеј,
Београд, инв. бр. 12800
Mace, The Military
Museum, Belgrade,
inv. No. 12800**

**Стрелице, Завичајни музеј Рума
Arrows, Ruma County Museum**

**Бојни чекић, приватно власништво
Battle hammer, in private ownership**

Мач типа Вуковац, Војни музеј, Београд, инв. бр. 16075
Sword of the Vukovac type, The Military Museum, Belgrade, inv. No. 16075

Мач са двосеклим сечивом, Војни музеј, Београд, инв. бр. 862
Sword, The Military Museum, Belgrade, inv. No. 862

Копље, Војни музеј, Београд, инв. бр. 32509
Spear, The Military Museum, Belgrade, inv. No. 32509

Копље са издуженим ребром,
Војни музеј, Београд, инв. бр. 23699
Spear, The Military Museum,
Belgrade, inv. No. 23699

Нож, Војни музеј, Београд, инв. бр. 30449
Knife, The Military Museum, Belgrade, inv. No. 30449

Крамп, Завичајни музеј Рума, Т3
Pick, Ruma County Museum, T3

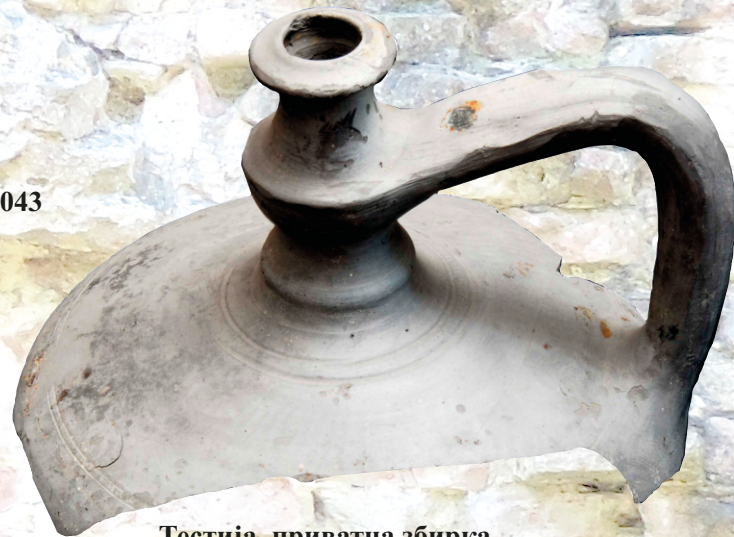
Прстен, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 535
Ring, Ruma County Museum, inv. No. 535

Будак, Војни музеј, Београд, инв. бр. 17043
Pickaxe, The Military Museum, Belgrade, inv. No. 17043

Прстен, Завичајни музеј Рума, инв. бр. 537
Ring, Ruma County Museum, inv. No. 537

Тестија, приватна збирка
Pitcher, in private ownership

**Овај пројекат реализован је средствима
Министарства културе
и информисања Републике Србије**

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

930.85(497.113 Kupinik)(083.824)

КУПИНИК последња престоница српских деспота = Kupinik the last capital of Serbian despots / [аутор изложбе Ђорђе Бошковић ; преводац Бојана Ланц]. – Рума : Завичајни музеј, 2016 (Рума : Штампа). – [56] стр. : илустр. ; 22 cm

Упоредо срп. текст и енгл. превод. – Тираж 1.000.

ISBN 978-86-85199-09-7

1. Ур. ств. насл. 2. Бошковић, Ђорђе [аутор изложбе]

а) Купиник – Културна историја – Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 309941511

**Република Србија
Министарство културе
и информисања**

Општина Рума